

Развиване на зелени умения за по-добра пригодност

за заетост

2021-1-HU01-KA220-VET-000024924

**Co-funded by
the European Union**

Модул 2. Кръгова икономика, творчество

1. Въведение

Обществото разчита на природата, за да добива суровини, от които, след някои трансформации чрез ръчни или промишлени процеси, то се снабдява с необходимата продукция, която ще бъде консумирана като продукти или услуги от цялото население.

Добиването на суровини за енергетика и на други материали обаче достигна непропорционални равнища, както и търсенето и потреблението на продукти и услуги. Това застрашава опазването на нашата скъпоценна природа, затруднява поддържането на нейните ресурси и предотвратява гарантирането на нейната регенеративна способност.

В този контекст класическият линеен икономически модел се оказва неустойчив от екологична гледна точка.

В резултат на това, на карта е оцеляването и устойчивостта на природните ресурси, застрашени от въздействието на човешките дейности. Поради тази причина много сектори по света се занимават с разработването на алтернативи, които могат да предотвратят, смекчат или компенсират щетите, причинени от човешката дейност. Освен това се търсят мерки за смекчаване на последиците за околната среда от прекомерното потребление, изхвърлянето на отпадъци и генерирането на отпадъци и остатъчни материали.

2. Концепцията за кръгова икономика

Сегашното състояние на опазването на околната среда изисква спешни промени в социално-икономическия ни модел. Европейският съюз предлага нов икономически модел – на кръговата икономика – като жизнеспособна алтернатива на стария модел на производство и потребление, **линейния модел**. Досегашният модел беше създаден по време на Индустриалната революция и поддържа нашите общества до днес. Този традиционен метод се състои в добиване на суровини за производството на продукти, производството им, а след това изхвърлянето им, без да се взема предвид съответният екологичен отпечатък и последиците от него. С други думи, това е модел „вземи, направи, изхвърли“. Той изглежда беше ефективен преди години, когато обществото живееше в епоха, когато енергията и ресурсите се смятаха за неограничени и лесни за добиване. Всичко това, без да си даваме сметка за сериозните последици за околната среда, които този модел предизвика.

Следователно, като жизнеспособна алтернатива, която да коригира основните проблеми на линейния модел, се предлага **кръговата икономика**. Целта на този нов метод е да се гарантира, че продуктите, компонентите и ресурсите във всеки един момент ще поддържат своята полезност и стойност. С други думи, замисълът на системата е да няма отпадъци. Този нов модел предполага радикална промяна в настоящите системи за производство и потребление.

В действителност, това е модел на производство и потребление, предназначен за споделяне, отдаване под наем, повторно използване, ремонт, възстановяване и рециклиране на съществуващи стоки и ресурси за възможно най-дълъг период от време. В резултат на това жизненият цикъл на продуктите се удължава.

Фигура 1: Какъв е принципът на кръговата икономика?

Източник: Световният икономически форум

Следвайки този модел, когато даден продукт достигне края на полезния си живот, неговите компоненти, когато е възможно, се запазват в икономиката. Те могат да се прилагат многократно, което ще създаде допълнителна стойност.

Ето защо концепцията за кръговата икономика се фокусира върху **подхода НИР**:

- ▲ Намали: свеждане до минимум на използването на суровини.
- ▲ Използвай повторно: максимална повторна употреба на продукти и компоненти.
- ▲ Рециклирай: повторно използване на суровини.

Съгласно този подход кръговата икономика насърчава използването на биоразградими материали при производството на потребителски стоки, за да могат да бъдат върнати в природата, без да причиняват щети на околната среда, когато достигнат края на полезния си живот.

В случаите, когато не е възможно да се използват такива екологично чисти материали, целта е да им се вдъхне нов живот, като се вложат отново в производствения цикъл и се създаде нова продукция. Това означава, че в съвършената система за кръгова икономика стойността на продуктите и материалите се поддържа възможно най-дълго; отпадъците се свеждат до минимум, а ресурсите се запазват в икономиката, дори когато продуктът е достигнал края на полезния си живот, така че да може да бъдат използван многократно и да продължи да създава стойност.

2.1. Цели за реализирането на кръгова икономика

Тази система придава голямо значение на намаляването на потреблението на природни ресурси и насърчава рационалното им използване: повторно използване и рециклиране на тези ресурси, които все още имат полезен живот или могат да бъдат трансформирани, за да влязат в нова производствена верига. Това прави процесите на производство и потребление по-ефективни, намалявайки възможното отрицателно въздействие върху околната среда.

Фигура 2: Цели на кръговата икономика

Източник: Собствена разработка.

За да се намали потреблението на природни ресурси (собствени или вносни), е необходимо да се извърши минимална и оптимална експлоатация на суровините. Основната цел е да се заменят невъзобновяемите ресурси с възобновяеми. По този начин ще се използва по-голям дял рециклируеми и рециклирани материали.

Освен това е необходимо да се сведе до минимум натрупването на отпадъци и да се ограничи количеството изгорени и депонирани отпадъци. За тази цел моделът предлага удължаване на полезния живот на продуктите, като същевременно се запазва тяхната стойност, бидейки в употреба.

Друга цел е да се премахнат отрицателните външни фактори, като се работи за намаляване на вредите, причинени на различни зони и екосистеми, които от своя страна засягат хората, живеещи там. Ако тези отрицателни външни фактори могат да бъдат избегнати, кръговата икономика предлага тяхното управление и

компенсиране. Някои примери за тези отрицателни външни фактори са замърсяването на въздуха, водата и почвата; шумовото замърсяване; емисиите на токсични вещества и изменението на климата.

Всъщност този иновативен метод има много цели. По-долу има има обяснение на някои от тях:

- ▲ **Екологична концепция:** отчитане на въздействието върху околната среда през целия жизнен цикъл на даден продукт.
- ▲ **Индустриална и териториална икономика:** индустриална организация, характеризираща се с оптимално управление на запасите и потоците от материали, енергия и услуги.
- ▲ **Икономика на функционалността:** насърчаване на използването, а не на притежанието (продажба на услуга, а не на стока).
- ▲ **Втора ръка:** повторно въвеждане в икономическата верига на онези продукти, които вече не отговарят на първоначалните нужди на потребителите.
- ▲ **Повторна употреба:** повторно използване на определени отпадъци, които все още могат да бъдат използвани за производство на нови продукти.
- ▲ **Ремонт:** вдъхване на втори живот за повредени продукти.
- ▲ **Рециклиране:** възползване от отпадните материали.
- ▲ **Оползотворяване:** активно използване на отпадъците, които не могат да бъдат рециклирани.

2.2. Предимства на кръговата икономика

Основната причина, поради която обществото не се движи към кръгова икономика, е гигантската промяна и усилията, които се изискват от хората, правителствата и бизнеса. Тази промяна ще изисква много координация между различните участници и значителна промяна в съзнанието и поведението на обществото.

Ако тези предизвикателства могат да бъдат преодолені обаче, ползите от кръговата икономика биха помогнали значително не само на околната среда, но и на обществото и предприятията.

В действителност кръговата икономика има за цел прилагането на производствени и търговски процеси за по-добър баланс между икономиката и околната среда. Предприятията, които са внедрили тази система, откриват, че повторното използване на ресурсите е много по-изгодно, отколкото създаването им от нулата. Следователно това е система, която генерира икономически, социални и екологични ползи, за разлика от други икономически модели, при които икономическият аспект има предимство.

Едно от големите предимства на кръговата икономика е фактът, че тя предотвратява практики като планираното излизане от употреба. Планираното излизане от употреба е стратегия, която гарантира, че текущият продукт ще остарее морално или ще излезе от употреба в предварително определен период от време. Този изпреварващ ход има за цел потребителите определено да търсят заместващ продукт в бъдеще, което увеличава търсенето. Избягването на този вид практики може да предостави на потребителите иновативни и екологосъобразни продукти. Тъй като тези видове продукти са по-трайни, ще генерират икономическа полза за потребителите.

Други полезни подходи в кръговата икономика включват екопроектиране на продукти и услуги, предотвратяване на отпадъците и повторно използване. Тези подходи помагат на предприятията да пестят пари. Те също така допринасят за значително намаляване на емисиите на парникови газове.

В допълнение към намаляването на натиска върху околната среда, кръговата икономика създава заетост. В доклад на WRAP и на Зеления алианс от 2015 г. се оценява, че ако политиката остане непроменена, до 2030 г. в ЕС ще бъдат създадени 200 000 нови работни места, което ще намали безработицата с 54 000. Според друга оценка в доклада, при сценарий с по-агресивна политика, ще бъдат създадени 500 000 нови работни места, което ще намали безработицата със 102 000.

Освен тези ползи, кръговата икономика също така подобрява конкурентоспособността, иновациите и икономическия растеж.

Това са накратко основните ползи от кръговата икономика:

▲ Икономически ползи:

- Създава се балансирано богатство.
- Създават се работни места.
- Намаляват се разходите и инвестициите.
- Води до по-устойчиви, ефективни, иновативни и печеливши производствени методи.

▲ Екологични ползи:

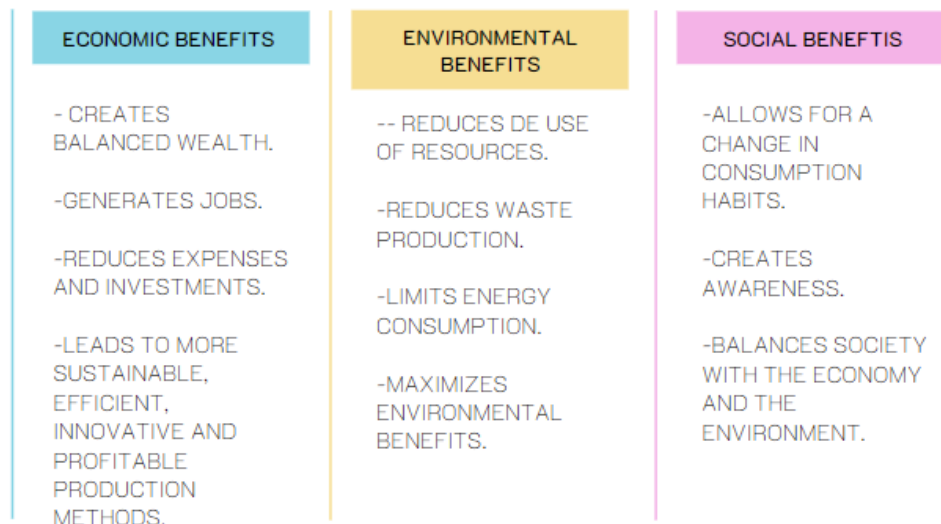
- Намалява се използването на ресурси.
- Намалява се генерирането на отпадъци.
- Ограничава се консумацията на енергия.
- Максимална полза за околната среда.

▲ Ползи за обществото:

- Позволява промяна в навиците на потребление
- Повишава се информираността.
- Постига се баланс между обществото, икономиката и околната среда.

Фигура 3: Предимства на кръговата икономика

BENEFITS OF A CIRCULAR ECONOMY

Източник: Собствена разработка.

В обобщение, кръговата икономика защитава околната среда чрез свеждане до минимум на потреблението на природни ресурси и намаляване на генерирането на

отпадъци, както и намаляване на емисиите на парникови газове. Тя също така е от полза за местната икономика, като насърчава повторното използване на близките отпадъци като суровина в нови производствени модели. Освен това тя благоприятства независимостта от вноса на суровини, с възможността за повторно използване на местните отпадъци като суровини. В допълнение, тя стимулира и иновациите и развитието на нови работни места в съответствие с по-здравословния и по-екологичния икономически модел.

2.3. Политики, насочени към кръгова икономика

Много институции са предприемали действия за въвеждане на кръгова икономика. Мерките за следване на този път включват по-устойчиви продукти, намаляване на отпадъците, насърчаване на кръговостта в секторите, в които се използват повече ресурси и които произвеждат повече отпадъци и мотивиране на обществото да се адаптира към тези промени. Такива действия се предприемат за различни отрасли и сектори, включително електроника и ИКТ, пластмаси, текстил, строителство и сгради, опаковки, батерии, превозни средства и храна. *(План за действие за кръговата икономика – наръчник – EUBusiness.com | новини, бизнес и политики на ЕС. (11 март 2020 г.). EUBusiness.)*

За успеха на тези цели различните организации и органи са създали съответните си политики и планове за действие. ЕС определи конкретни мерки за постигане на договорените цели. Той осигурява стъпките, които всички организации и граждани трябва да следват, за постигане на по-конкурентоспособна и по-чиста Европа. Процесът се основава на сътрудничеството на всички участници и е ориентиран към бъдещето. *(EUR-Lex - 52020DC0098 - EN - EUR-Lex. (11 март 2020 г.). EUR-Lex).*

Имаме си само една планета Земя, а обществото консумира ресурсите ѝ, сякаш има три. Ето защо, за да постигне неутралност по отношение на климата до 2050 г., ЕС трябва да ускори съответните процеси, така че да даваме на планетата повече отколкото вземаме от нея. Трябва също така да намалим въглеродния отпечатък и да увеличим използването на кръгови материали.

Сътрудничеството за разработване на рамката за устойчиви продукти ще създаде нови възможности за дружествата в рамките на ЕС и извън него. Всъщност, според неотдавнашно проучване, реализирането на концепции за кръгова икономика в икономиката на ЕС, може да увеличи БВП с още 0,5% до 2030 г.

За тази цел са предприемани различни дейности. Европейската комисия например създаде „право на ремонт“, което се състои в увеличаване на живота на продуктите, като станат по-устойчиви, особено таблетите, смартфоните и компютрите. Освен това иска да трансформира пазара и да направи така, че всички пластмаси да са рециклируеми и за многократна употреба до 2030 г., като по този начин се поддържа икономическата им жизнеспособност. Освен това с плана се увеличава частното финансиране чрез финансови инструменти (т.е. InvestEU), за да се получи по-голяма подкрепа за кръговата икономика.

Що се отнася до по-конкретните планове, всяка европейска държава е разработила свои собствени стратегии и политики за постигане на кръгова икономика. Ето някои примери за собствени политики за кръгова икономика на някои страни.

За да се подобри икономическото положение на страната, в Гърция е разработена Национална стратегия за кръгова икономика. Тази Национална стратегия има за цел да отключи потенциала за растеж и да ускори инициативите за кръгова икономика. С нея могат да бъдат създадени нови възможности за заетост, да се подкрепят малките и средните предприятия, да бъдат развити нови професии и да се стимулира слабо развитата социална икономика на Гърция. Някои от действията, които тази стратегия иска да приложи, са стартиране на поредица от институционални интервенции, които ще дадат тласък на кръговата икономика, модулното планиране и отворените иновации, политиките, улесняващи създаването на „интелигентни заводи“, които ще бъдат иновативни, ще прилагат високи технологии, ще бъдат зелени, модулни и вероятно цифровизирани, ще се заложи и на комуникативна стратегия за повишаване на осведомеността на

гражданите, както и на предоставяне на стимули и др. (Министерство на околната среда и енергетиката, 2018 г.).

В Кипър Министерският съвет одобри „План за действие за преход към кръгова икономика 2021-2027“. Благодарение на този план за преминаване към кръгова икономика ще бъдат създадени повече възможности за трансформация на предприятията и промишлеността, за сдобиване с повече конкурентни предимства и превръщането им в по-конкурентоспособни, жилави и устойчиви на местно и международно равнище (*Представяне на Плана за действие на Кипър за прехода към кръгова икономика, 2021 г.*). Този план се основава на следните стълбове:

- ▲ Културна промяна за кръгова икономика: Включва информиране на бизнес общността и потребителите за перспективите и стопанските възможности на кръговата икономика, информационна кампания за плана за устойчиво управление „плащаш, колкото хвърляш“ и предоставяне на обучение по въпроси, свързани с кръговата икономика.
- ▲ Осигуряване на стимули за инвестиции в кръговата икономика: включва разработването на План за консултиране и финансово ориентиране, разработването на схеми за безвъзмездни средства „Go Circular“ от Фондацията за научни изследвания и иновации за разработване на нови кръгови продукти и услуги и използването на плановете на Кипърския орган за развитие на човешките ресурси за обучение по кръгова икономика.
- ▲ Развитие на инфраструктурата на кръговата икономика: проучване за установяване на подходящите потоци отпадъци, които трябва да бъдат разсекретени, създаване на онлайн платформа за споделяне, която ще позволи на компаниите да споделят оборудване, услуги, съоръжения, отпадъци и т.н., и създаване на интегрирана система за надзор и мониторинг на проекти за управление на отпадъците.
- ▲ Управление на битовите отпадъци: разработване на схема „Плащаш, колкото хвърляш“ за разделно събиране на отпадъци в планинските райони, разработване и експлоатация на мрежа от зелени точки за

рециклиране, за да се помогне на отдалечените общности, домашно компостиране на органични отпадъци и др.

Кръгова Прага 2030 – Пражката стратегия за преход към кръгова икономика предоставя на града рамка за дейности, които ще подкрепят неговия непрекъснат напредък в тази посока. С одобряването на стратегията Прага поема ангажимент за непрекъснато намаляване на своя екологичен и въглероден отпечатък (измерен чрез ресурсната интензивност на потреблението) и за постигане на въглеродна неутралност до 2050 г. Прага насърчава заинтересованите страни, включително търговския сектор и широката общественост от града, да управляват ресурсите и да консумират разумно, за да реализират тази цел. Прага намалява общите си емисии на CO₂ и спестява пари, като въвежда мерки за намаляване на разходите и свежда до минимум отпадъците. Предложената стратегия включва няколко цели, които след това се превръщат в конкретни мерки (*Пражка стратегия за преход към кръгова икономика, 2022 г.*).

Един от най-големите предстоящи инфраструктурни проекти в Прага е заводът за биогаз, който ще служи като крайна технология за използване на биоразградими битови отпадъци, неподходящи за компостиране, с очакван годишен капацитет от 50 000 тона. Освен това намерението е тези отпадъци да бъдат използвани в строителната индустрия. Освен събирането на биоразградими битови отпадъци в целия град, ще се постави началото и на събиране на множество по вид артикули (т.е. съвместно събиране на пластмаси, картонени кутии за напитки и метални опаковки), което ще насърчи намаляването на обемистите отпадъци чрез насърчаване на споделянето, ремонта, и повторната употреба (*Пражка стратегия за преход към кръгова икономика, 2022 г.*).

В България по проекта Интелигентни кръгови обществени поръчки бе разработен План за действие за увеличаване на дела на кръговите обществени поръчки. Кръговите обществени поръчки са подход за екологизиране на обществените поръчки, който признава ролята, която публичните органи могат да играят в

подкрепа на прехода към кръгова икономика. Той може да бъде описан като процедура, чрез която публичните органи плащат за проекти, продукти или услуги, които имат за цел да подкрепят затварянето на енергийните и суровинните вериги в рамките на веригите на доставките, като същевременно се свеждат до минимум, а в най-добрия случай, избягват, неблагоприятни последици за околната среда и създаване на отпадъци през целия им жизнен цикъл. Основната цел е да се увеличи прилагането на кръгови обществени поръчки в рамките на целевите инструменти на политиката, така че принципите и критериите на кръговата икономика да бъдат включени в тях или да бъдат взети предвид като хоризонтален принцип (Българска асоциация по рециклиране). *План за действие: България 2021*).

Този план за действие съдържа конкретни мерки за развитие и увеличаване на дела на кръговите обществени поръчки в България: Национален план за управление на отпадъците 2021-2028. Този план ще се опита да постигне промяна в поведението на публичния сектор и подобряване на управлението на отпадъците като цяло. С него ще се подобри капацитета на институциите, занимаващи се с управление на отпадъците и ще се разшири кръгът от заинтересовани страни. Освен това целта на този план е да се направи опит за намаляване на вредните последици от отпадъците, чрез предотвратяване на тяхното генериране и насърчаване на повторното им използване, с подпрограмата за предотвратяване на разхищаването на храни. Освен това ще бъдат създадени неинвестиционни мерки за разработване на нови разработки и технологии за продуктите, които изискват по-малко естествени суровини, съдържат по-малко опасни вещества и генерират по-малко отпадъци след използване на продуктите, както и продукти и технологии с по-добро „екологично поведение“ (Българска асоциация по рециклиране). *План за действие: България 2021*).

Накрая, в Унгария има План за действие в областта на климата и опазването на природата, който предоставя набор от добре дефинирани инструменти за защита на климата. Някои от целите на този план са: да се спре незаконното изхвърляне на отпадъци, да се забранят пластмасите за еднократна употреба и да се създадат схеми за връщане на стъклени и пластмасови бутилки и метални кутии, за защита

на водните ресурси на Унгария, за съживяване на местообитанията и създаване на условия за опазване в 150 000 хектара защитени природни територии, подкрепа на производството на възобновяема енергия от МСП, превръщане на електроцентралата Матра в екологосъобразно съоръжение, което ще даде възможност на Унгария значително да намали емисиите си на парникови газове; всяка година да се засаждат един милион дръвчета, да се увеличи производственият капацитет за слънчева енергия в Унгария и използването на достъпни електрически автомобили и да има екологосъобразни обществени автобуси ([План за действие в областта на климата и опазването на природата – Политики – МАЕ, липсва дата](#)).

2.4. Кръговата икономика в селското стопанство

Що се отнася до селскостопанския сектор, все още има много какво да се направи, за превръщането му в кръгова икономика. Съществуват реални предизвикателства, които спират преобразуването на линейната икономика в кръгова и именно така е в селскостопанския сектор. Генерираните отпадъци продължават да са голям проблем, тъй като храната има пряко отношение към използването на пластмаса за еднократна употреба.

Този отрасъл все още е много традиционен и му липсват иновации, което има отрицателно въздействие върху модернизирването на неговите техники и капитал, което следователно влияе отрицателно върху преминаването към кръгова икономика. Следва да бъдат разработени нови системи за постигане на целите, заложиени в плановете за действие (*Селското стопанство и кръговата икономика*, (2021).

Селското стопанство оказва значително отрицателно въздействие върху околната среда. Всъщност, това е отрасълът, който генерира най-много емисии на парникови газове и потребление на вода. Като се имат предвид многобройните предимства на кръговата икономика, може да изглежда объркващо защо този сектор все още работи по линеен модел. В действителност кръговата икономика може да се използва за намаляване на отрицателното въздействие, което секторът оказва

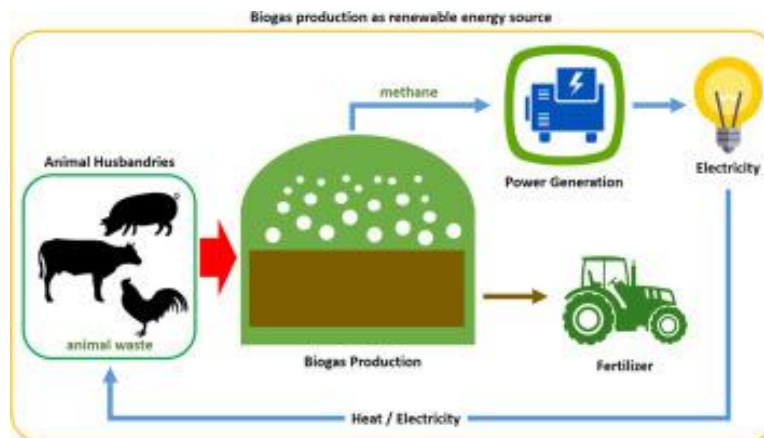
върху околната среда, като същевременно продължава да изхранва световното население по устойчив начин.

Едно от основните предизвикателства за превръщането на селското стопанство в кръгова икономика, е наличието на вторични продукти, които се класифицират като отпадъци и незабавно се изхвърлят. Така секторът не разглежда възможността за използване на тези отпадъци като ресурси за други процеси. Следователно линейният селскостопански модел не извлича икономическа стойност от отпадъците. Прилагането на принципите на кръговата икономика би могло да предотврати загубата на тази икономическа стойност.

Има как селското стопанство да подкрепи преминаването към кръгова икономика. Първо, чрез използване на органични отпадъци за създаване на торове. Това е практика, която вече се използва от десетилетия. Тъй като биологичните отпадъци (т.е. листа, животински отпадъци, стъбла на културите) са много богати на хранителни вещества, те могат да бъдат превърнати в торове. Това намалява разходите за земеделските стопани и търсенето им на синтетични торове, които са по-вредни за околната среда.

Освен това при селскостопанските дейности се създават много отпадъчни води. Ако се пречистват правилно, може да се използват повторно за напояване и паша. Също така е възможно да се използват растителни и животински отпадъци за създаване на биогорива, които могат да се използват за генериране на топлинна, електрическа енергия или гориво за превозни средства.

Фигура 4: Производство на биогаз, като възобновяем източник на енергия.

Източник: Технологията Енергия от отпадъци: потенциалът за устойчиво производство на биогаз от животински отпадъци в Индонезия.

Освен това прецизното земеделие може да се използва за повишаване на ефективността в сектора, като се следи за използването тъкмо на това количество ресурси, което трябва, на мястото, което трябва, в момента, в който трябва. Това е метод, при който информационните технологии (ИТ) се използват за осигуряване на хранителните вещества, от които се нуждаят почвите и културите за максимално здраве и производителност. Прецизното земеделие има за цел да гарантира ефективност, рентабилност, устойчивост и опазване на околната среда.

Напоследък кръговата икономика успешно се прилага в някои земеделски стопанства от различни страни. Един пример е земеделско стопанство в Уганда, в което се отглеждат различни животни и растения, а техните отпадъци се използват повторно в системата за създаване на торове, пестициди и енергия. Там животинските отпадъци се използват за хранене на червеи, които се използват като храна за риба. Освен това, отпадъците от насекоми и отпадъчните води се използват като торове и за напояване на растенията. От животинските отпадъци се произвежда биогаз за готвене. Следователно това стопанство използва повторно остатъчните отпадъци в рамките на системата, за създаване на допълнителна стойност и следователно – постигане на екологична и икономическа устойчивост.

Друг пример е австралийската компания ГоуТера (GoTerra), която използва протеина на ларвите, за създаване на храна за животни, добитък и риба. Това е по-евтин и по-устойчив източник на белтъчини. Също така отпадъците, генерирани от насекомите, се използват като компост, за подобряване на качеството на почвата в стопанството.

Както може да се види, прилагането на кръговата икономика в селското стопанство все още не е много популярно, въпреки че има голям потенциал то да доведе до промяната към устойчивост, от която се нуждае бъдещето.

3. ТВОРЧЕСКО МИСЛЕНЕ

3.1. Концепцията за творческото мислене

Кеймбриджкият речник определя творческото мислене като способността да се генерират или използват авторски и необичайни идеи, но това далеч не е лесно за определяне. Има много интерпретации на тази концепция, тъй като тя обхваща широк и неизследван обхват. Както обикновено става при всички абстрактни теми, има много различни възгледи за това какво е и какво не е творческото мислене.

Този израз е труден за обяснение от самото начало. В древногръцката философия тази идея е била свързвана с божественото. Елините са смятали, че това е свръхестествено вдъхновение, дадено от боговете, за да им хрумват идеи или продукти. За тях творчеството е дар, достъпен само за малцината избрани (*Концепцията за творчеството през вековете [The Concept of Creativity throughout History], 2022*).

Едва в съвременната епоха идва хуманизмът и се заражда идеята, че отделните хора са тези, които изграждат собственото си бъдеще и настояще. С тази нова гледна точка творчеството не се разглежда като нещо вродено, въпреки че има идеи, поддържани от Кант, в които с застъпва обратната теза. Следователно, още тогава е имало противоречия по отношение на идеята, което продължава десетилетия (*The Concept of Creativity throughout History, 2022*). Наистина, вече повече от 2000 години нямаме ясен отговор, за да определим концепцията.

Обичайно е думата „творчески“ да се разглежда като прилагателно, придружено от други думи, повече или по-малко точни, като: творческа кулинария, творческа медицина, творческо писане и т.н. Те определят капацитета за иновации, който е свързан с творческото мислене.

Както бе споменато, точното значение на творческото мислене е двусмислено и следователно води до много недоразумения около идеята. Мнозина вярват, че това е черта, с която се раждаме. В други случаи това е по-свързано с качество, което може да се развие.

Според експертите творческото мислене може да играе съществена роля в бизнеса и икономиката. В действителност, последните данни потвърждават, че творческото мислене трябва да се развива, тъй като може да се превърне в умението с най-голяма тежест в една компания (Skillicorn, 2021).

Словосъчетанието „творческо мислене“ се появява непрекъснато в средствата за масова информация и изглежда много важен инструмент в различни области на работа, например в търсенето на персонал. В други области творчеството е силно свързано с изявата в изкуството, музиката, науката и е незаменим инструмент за осъвременяване на образованието и промяна на бъдещето.

Днес се счита за важно да се стимулира творческото мислене, като се използват стратегии, които се придържат към дисциплините, които ръководят различните теории, разработени за тази цел. Голяма част от проучванията подчертават значението на творческото мислене в области като философия, изкуство, администрация, политика, психология, и образование. Така интересът на изследователите се увеличава и полето на действие се разширява, което улеснява използването на нов подход, свързан с концепцията за творческо мислене, съдържащ аспекти, като интелигентност, личност, мотивация и движение на тялото.

Накратко, проявата на творчество е практическо умение, което води до алтернативен начин на мислене, който идва с нагласата да сме с отворено съзнание и в резултат ни носи редица нови възможности. Въпреки че е трудно да бъдем

точни с такъв абстрактен термин, ще се съгласим, че това умение е много ценно и е ключов фактор за иновациите.

3.2. Теории за творческото мислене

Различните автори излагат становището, че способността за създаване на творчески резултати е пряко повлияна от средата на индивида, която оказва влияние върху нивото му на творчество. Това означава, че това умение може да се състои от различни компоненти: експертни познания, творческо мислене и мотивация, необходими за съответната задача (Al-Ababneh, 2020).

Експертите са открили, че всяка страна на мозъка има различни приложения, като дясната страна е свързана с творческия аспект. Те също така са открили, че хората предпочитат лявата страна на мозъка си за по-логично мислене. Въпреки това, двете полукълба са еднакво необходими и еднакво важни за постигане на най-добри резултати. Ето защо трябва да упражняваме не само аналитичния подход, но и творческия, с постоянство, дисциплина и някои техники (напр. мозъчна атака).

Трябва да имаме предвид, че има няколко теории, които обясняват как се ражда творческият подход или откъде се получава, но всички те трябва да се приемат умерено. Умереността се отнася до факта, че въпреки че се позоваваме на промяна на гледната точка, когато говорим за творчество, тя не бива да бъде крайна, тъй като може да се загуби връзката с анализирания субект или проблем (Al-Ababneh, 2020).

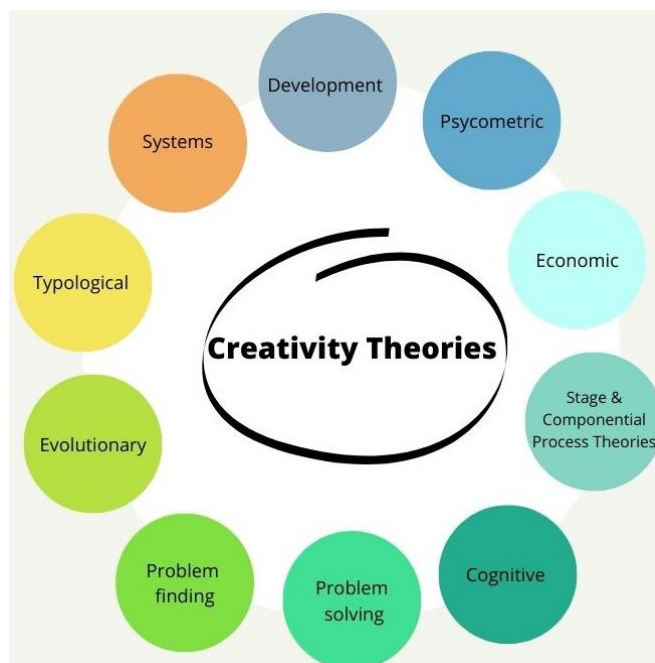
Литературата по този въпрос е създадена през десетилетията въз основа на различни методологии и нива на анализ. Сред най-забележителните теории откриваме теориите за развитието, психометричните теории, икономическите теории, теориите за поетапните процеси и компонентите, когнитивните теории, теориите, основани на решаване на проблеми и опит, намиране на проблеми, еволюционните теории, типологичните теории и системните теории (Kozbolt et al., 2010).

- ▲ **Теории за развитието:** творчеството може да се развива във времето и контактът с други хора и средата около индивида са източник на подобряване на уменията. Според тези теории съществува процес, при който индивидът може да премине от проява на по-малко към повече творчески подход.
- ▲ **Психометрични теории:** творческият подход е измерим и може да бъде проверен.
- ▲ **Икономически теории:** пазарите влияят върху поведението на индивидите и следователно творческият подход зависи от извършения анализ на разходите и ползите.
- ▲ **Теория на поетапните процеси и компонентите:** творческата нагласа е процес, в който индивидът трябва да премине през различни етапи или компоненти. Процесът може да бъде линеен и/или с повторения.
- ▲ **Когнитивни теории:** не може да има творчески постижения без някакво ниво на познание. Хората, които успяват да проявяват творчески подход, се нуждаят от минимум знания за това. Ето защо тази теория диктува, че знанието е от съществено значение, за да може индивидът да проявява творчество. Някои идеи акцентират върху способности, като памет или внимание. Други пък обратното – концентрират се върху много по-различни способности, като различното мислене на индивида.
- ▲ **Теории, основани на решаване на проблеми и експертни познания:** иновативните решения идват от предишен опит и свързаните с него експертни познания и обща култура, свързани с рационализирането на даден процес.
- ▲ **Теории за намирането на проблеми:** хората, които имат творчески подход, не просто решават проблема, но имат способността и да го идентифицират. Тази теория противоречи на предишната, тъй като не обяснява как хората с творчески подход идентифицират проблемите и намират мотивация да ги решат.
- ▲ **Еволюционна теория (дарвинизъм):** творческият подход е резултат от процеса на развитие на поколенията.

▲ **Типологична теория:** иноваторите се различават по значими личностни фактори, свързани с елементи както на макро, така и на микрониво, и могат да бъдат категоризирани с типологии.

▲ **Системна теория:** творческият подход е следствие от сложна система от взаимосвързани и взаимодействащи си сили.

Както се вижда, има някои мисли, които се допълват или са сходни в някои отношения, а други им противоречат. Въпреки това, повечето от тях изразяват творчеството като способност, която може да се развие.

Източник: Собствена разработка въз основа на Kozbelt

3.3. Как може да бъде подобрен творческият подход?

Популярното мнение е, че творческият подход е дар, който някои притежават, откакто са родени. Това от една страна е частично вярно, тъй като това умение се придобива по естествен начин от някои личностни типове. Но от друга страна развиването на творчески подход е умение и като всяко друго такова, може да бъде научено и развито. Следователно, творческият подход е не само умение, с което хората се раждат, но и умение, което може да бъде подобро. Ето защо е важно да се намерят някои методи и техники за упражняване на тези способности.

За подобряване на творческия подход са нужни постоянство, дисциплина и усилия, както и прилагане на различни техники. Тези техники могат да имат различни цели и процедури и могат да бъдат адаптирани за различни ситуации. Сред най-забележителните са дивергентното, вертикалното и латералното мислене, мозъчната атака, шест универсални въпроса, шест мислещи шапки, техниките на лотосовия цвят и контролен списък.

▲ Дивергентно/вертикално/латерално мислене

- **Дивергентно мислене**

Дивергентното мислене е за получаване на много различни решения на един проблем или идея. С други думи, това означава получаване на редица възможни решения. Концепцията за дивергенция е свързана с идеята да имаме различни направления и когато свържем този термин с мисленето, получаваме начин да намерим възможно най-много резултати по един въпрос или проблем.

Това е една от най-важните техники за творческия подход, тъй като е пряко свързана с генерирането на много предложения. Освен това, за да се извърши правилно този метод, той трябва да бъде спонтанен, да тече свободно и не трябва да бъде линеен (Shrestha, 2019.) Смята се, че това е обратната техника на вертикалното мислене.

- **Вертикално мислене**

Вертикалното мислене е метод за оценка, интерпретиране и прилагане на информация, който е логичен, систематичен или директен, което не оставя много място за иновации. Обикновено съществува предварително структуриран метод за обработка на информацията и използването ѝ (Вертикално мислене: определение, метод и примери [Vertical Thinking: Definition, Method & Examples], 2017)

- **Латерално мислене**

Латералното мислене е да се намерят нови решения, като проблемът се разглежда от други гледни точки. Латералният начин на мислене провокира вълна от нови идеи, които никога не биха могли да се появят чрез традиционно, вертикално, мислене, използвайки обичайната логика. Хората, които могат да мислят по този начин, са много по-творчески настроени, защото имат много повече идеи и иновативни решения.

- ▲ **Мозъчна атака**

Мозъчната атака се превърна в една от най-известните и използвани техники във всички области. Този добре известен метод се основава на генерирането на идеи, което стимулира творчеството и в резултат на това продуктът от работата е много по-оригинален и може да се получи ефективен резултат.

Тя се основава на определяне на тема или проблем, а след това всеки излага всички идеи, които му хрумват във връзка с него, без изключение. На тази фаза не е необходимо да се използва логическо мислене и идеите не се отхвърлят, приносът на всеки се зачита, независимо какъв е. След това във фазата на оценяване на получените идеи можем да отхвърлим онези, които не се считат за валидни. Накрая, сред най-добрите идеи се избира една, а с нея се разработва план за действие.

- ▲ **Шест универсални въпроса**

Този метод се състои от задаване на шест въпроса, всеки от които започва с различна въпросителна дума: Как, Какво, Къде, Кой, Кога и Защо. С това начало задаваме различни въпроси по дадена тема или проблем. Трябва да бъде даден

отговор на всеки един от тях (в група или поотделно) и по този начин ще разберем проблема по-обхватно и ще можем да дадем по-добро решение.

Например с въпроса „*какво*“ ще разберем каква е нашата цел, а с въпроса „*как*“ ще разберем начина на действие. Въпросът „*защо*“ ще ни даде причините да го направим. Отговаряйки на 6-те въпроса, ще намерим много по-иновативен и творчески начин на мислене.

▲ Шест мислещи шапки

Този метод се използва, за да се получат много гледни точки и по този начин да се постигне оптимално решение чрез конструктивно мислене. Така екипът изследва 6 различни подхода към една и съща информация, а след като бъде използвана техниката, трябва да има 6 различни начина за справяне с проблема (*Шест мислещи шапки®: различни подходи за търсене на решение [Six Thinking Hats®: Looking at a Decision in Different Ways], 2020*)

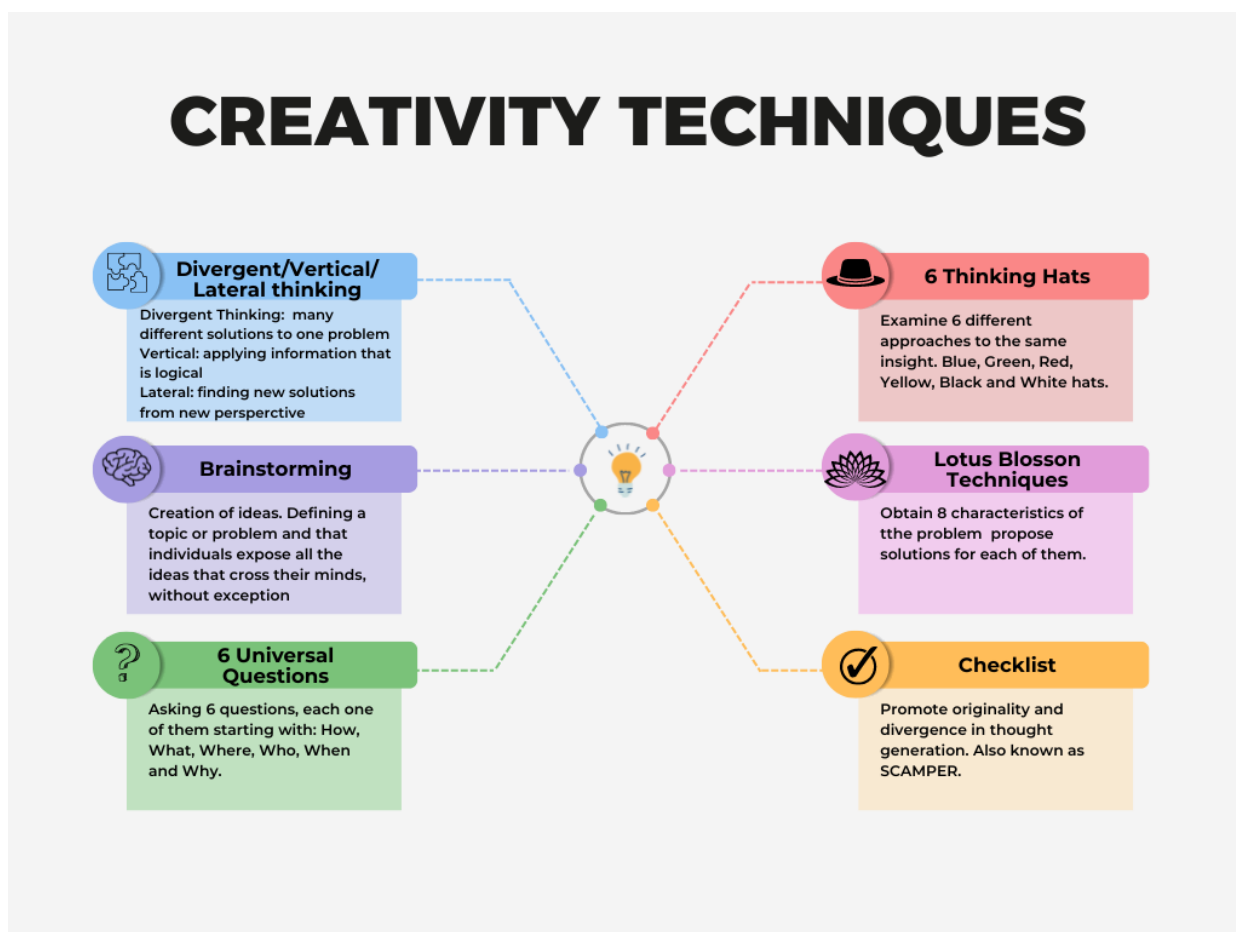
- **Синя шапка:** Управява процеса на вземане на решения
- **Зелена шапка:** Представява творческото мислене
- **Червена шапка:** Представява сърцето, т.е. чувствата.
- **Жълта шапка:** Разглежда проблема по най-положителния начин.
- **Черна шапка:** Това е критичната преценка и представлява рисковете и опасенията.
- **Бяла шапка:** Тя отговаря за събирането на информация. Предоставя я за всички останали.

▲ Техники на лотосовия цвят

От първоначалната концепция се събират 8 характеристики. Всяка от тях става в основата на проблема и се предлагат решения за всяка от тях. С този процес се генерира нова гама от решения и се създава диаграма с много решения. Този метод се основава на мозъчна атака, която се концентрира върху обсъжданите проблеми и се разширява в други области, като по този начин се постига много по-широка визия.

▲ Контролен списък

Контролният списък на Осбърн е основен инструмент, който може да се използва индивидуално или в групи за насърчаване на разработването на концепции и за трансформиране на идеи. Целта е да се насърчи оригиналността и дивергенцията в генерирането на мисли. Понякога се нарича още S.C.A.M.P.E.R., което означава заместване, комбиниране, адаптиране, модифициране, промяна на предназначението, елиминиране и обръщане на посоката.

Източник: Собствена разработка.

Други препоръки за подобряване на творческия подход:

- ▲ Задавайте въпроси „какво е...“.
- ▲ Използвайте метафори и аналогии.

- ▲ Не пренебрегвайте малки идеи или идеи, които на пръв поглед изглеждат незначителни.
- ▲ Мечтайте и оставете ума си да лети.
- ▲ Играйте на играта „Да предположим, че...“
- ▲ Опитайте алтернативни начини за изразяване на творчество (изкуство, готвене, фотография, танци, спорт)
- ▲ Запишете си всички идеи.
- ▲ Играйте стратегически игри, като шах.
- ▲ Научете чужд език и отворете съзнанието си, за да можете да мислите по различни начини.

3.4. Как може да се използва творчеството, за да се постигне устойчивост?

Творчеството подобрява представянето в областта на околната среда, обществото и икономиката. Следователно, повишаването му е от съществено значение за насърчаване на зелените иновации в предприятията и подобряване на ефективността и устойчивостта (Laužikas и Mokšėckienė, 2013).

Важно е да се има предвид, че творчеството води до нови идеи, иновации, технологии. Затова предприятията трябва да търсят служители, които са с творческа нагласа. Това умение ще осигури много стойност за предприятието, тъй като ще го направи по-ефективно, печелившо и устойчиво поради прилагането на нови и творчески идеи (Laužikas и Mokšėckienė, 2013). Ето защо, за да се направи селскостопанският сектор по-устойчив и да се превърне в кръгова икономика, е от съществено значение да се насърчат младите земеделски стопани да прилагат повече творчески подход и следователно да бъдат иновативни в своите практики, което да доведе до по-ефективен сектор.

Освен това, в този постоянно променящ се свят, в който устойчивостта е основната грижа, творчеството играе ключова роля. В действителност, то е от съществено значение за разработването на иновативни процеси, продукти и услуги, както и за намирането на алтернативни решения на проблемите.

В заключение, творчеството е основната компетентност на устойчивостта и затова новите поколения трябва да бъдат образовани по творческо мислене и да бъдат подготвени да прилагат иновативни решения и процеси за постигане на устойчив бизнес.

ЛИТЕРАТУРА

Agriculture and the Circular Economy. (2021). Centre for Entrepreneurial Agri-Technology. <https://ceat.org.au/>

Al-Ababneh, Mukhles, The Concept of Creativity: Definitions and Theories (January 8, 2020). International Journal of Tourism & Hotel Business Management, 2020, Vol. 2 (1) 245-249, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3633647>

Българска асоциация по рециклиране. *План за действие: България 2021*. https://projects2014-2020.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/tx_tevprojects/library/file_1637154977.pdf

План за действие за кръговата икономика – наръчник – EUBusiness.com | новини, бизнес и политики на ЕС. (11 март 2020 г.). EUBusiness. <https://www.eubusiness.com/topics/environ/circular-economy-plan/>

Circular economy: definition, importance and benefits | News | European Parliament. (2022, April 26). News European Parliament. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20151201STO05603/circular-economy-definition-importance-and-benefits>

[Climate and nature-protection action plan – Policies - IEA](https://www.iea.org/policies/11625-climate-and-nature-protection-action-plan). (n.d.). IEA. <https://www.iea.org/policies/11625-climate-and-nature-protection-action-plan>

EUR-Lex - 52020DC0098 - EN - EUR-Lex. (2020, March 11). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN>

International Energy Agency. (2021). *Climate and Nature Protection Action Plan*.

<https://www.iea.org/policies/11625-climate-and-nature-protection-action-plan>

Kozbelt, A., Beghetto, R. A., & Runco, M. A. (2010). Theories of Creativity. *The Cambridge Handbook of Creativity*, 20–47. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511763205.004>

Laužikas, M., & Mokšėckienė, R. (2013). The role of creativity in sustainable business. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 1(1), 10–22. [https://doi.org/10.9770/jesi.2013.1\(2\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2013.1(2))

Ministry of Environment and Energy. (2018). *National Circular Economy Strategy*. Изтеглено от

https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/national_circular_economy_strategy.pdf

Munawar Khalil, Mohammed Ali Berawi, Rudi Heryanto, Akhmad Rizalie. (2019). *Waste to energy technology: The potential of sustainable biogas production from animal waste in Indonesia* (Volume 105). Renewable and Sustainable Energy Reviews.

Pauline Deutz. (2020). *Circular Economy* (Second edition). International Encyclopedia of Human Geography.

Prague Strategy for Transition to a Circular Economy. (2022). <https://klima.praha.eu/data/Dokumenty/circular-prague-2030-eng.pdf>

Presentation of the Cyprus Action Plan for the transition to a circular economy. (2021). Cyprus Circular Economy Network. <https://cypruscircular.org.cy/cyprus-action-plan-circular-economy/>

Shrestha, P. (2019, June 16). *Divergent Thinking*. Psychestudy.

<https://www.psychestudy.com/cognitive/thinking/divergent>

Six Thinking Hats®: Looking at a Decision in Different Ways. (2020). Mind Tools.

https://www.mindtools.com/pages/article/newTED_07.htm

Skillicorn, N. (2021, June 16). *What is Creativity? The Definition, history and science of creativity.* Idea to Value.

<https://www.ideatovalue.com/crea/nickskillicorn/2021/05/what-is-creativity-the-definition-history-and-science-of-creativity/>

The concept of creativity throughout history. (2022, July 5). Yes, Therapy Helps! Retrieved July 6, 2022, from

<https://en.yestherapyhelps.com/the-concept-of-creativity-throughout-history-11469>

Vertical Thinking: Definition, Method & Examples. (2017, November 25). Retrieved from

<https://study.com/academy/lesson/vertical-thinking-definition-method-examples.html>